

## FREDERIK III'S BIBLIOTEK PÅ KØBENHAVNS SLOT ET REKONSTRUKTIONSFORSØG

AF

KNUD BØGH

**F**rederik III's bibliotek forbinder man altid med den bogsal, han lod bygge over for slottet i det nuværende rigsarkiv, den lange gallerisal der strakte sig gennem bygningens hele længde på første sal. Det var kongen, som lagde planen og samlede bøgerne, men det blev ham ikke forundt at se den nye sal stå færdig med bøgerne på deres plads.

Flytningen fandt sted 1673. Vil man derfor have et begreb om, hvordan Frederik III selv oplevede sit bibliotek, må man søge over til det gamle Københavns Slot og dér prøve at rekonstruere rummet, reolerne og den måde, hvorpå bøgerne var opstillet. Når man ikke tidligere har gjort dette forsøg og har nøjedes med gætninger, er det naturligt nok, da de enkelte kilder til sådan en undersøgelse ikke er meget oplysende. Men hvis disse kombineres, er der så en mulighed for at få mere at vide?

Til emnets oplysning findes tre kilder, spredte i arkiv og bibliotek. Den første er i Det kongelige Biblioteks håndskriftssamling og er beskrevet således i Emil Gigas' katalog, bd. I, s. 192: „Ny kgl. Saml., Fol. 386<sup>c</sup>: Tegninger af det gamle kongelige Slot i Kiøbenhavn. Papir. 17. og 18. Aarh. 15 Bl., opklæbede i et Bind af meget stort Format, samt Titellbl. og 2 indlagte Grundtegninger. Kolorerede. Dels Grundtegn., dels Gennemsnit og Opstalter, fra 18. Aarh.'s Beg.; en Tegn. bærer Aarst. 1707.“ Bindet har ingen grundtegning af slottets første etage, men det kan suppleres fra bibliotekets billedsamling, hvor en sådan grundtegning er placeret under Københavns topografi i folio+. Om disse tegninger skriver Helge Gamrath: „De 12 blade med opmålinger giver os et præcist, detailleret udgangspunkt for en beskrivelse af slottets udseende ca. 1600. Men de kan også anvendes til en beskrivelse af slottets ældre bygningshistorie. Fra år 1700 kan man med opmålingerne rykke bagud i tid gennem hele det 17. årh., som kun bragte ubetydelige ændringer.“ De blev første gang publice-

ret af C. Chr. Andersen i foliobindet „Københavns Slot“ (1902) med indledning og 15 tavler i lystryk, som tydeligt gengiver målene. Uundværligt er også Gamraths afsnit om slottets ældre bygningshistorie i det store værk om Christiansborg (1975) med udførlige oplysninger og billedstof fra tiden.

Det andet udgangspunkt for undersøgelsen fandtes i Rigsarkivet under Slotsregnskaber: Københavns slots inventarlistor pr. 6.1.1666 og pr. 5.3.1673. Skønt den sidste var udført efter bibliotekets udflytning, viste den sig at være nyttig.

Den tredje kilde er en bogkatalog i Kgl. Bibl.s arkiv, E 6: En protokol på 426 sider, som reol for reol, hylde efter hylde opregner titlerne på de bind, som pr. 18.7.1663 stod i kongens bogsamling. Den blev udarbejdet, da Peder Schumacher skulle overtage ansvaret for bogbestanden efter sin forgænger Marcus Meibom. Man må tænke sig, at han (eller en medhjælper) har gennemgået alle reoler, da den på sidste blad slutter med Schumachers kvittering for modtagelsen. Endelig kan den suppleres med en samtidig statistik, ligeledes i bibliotekets arkiv, E 4.

#### 1.

Når man på Frederik III's tid trådte ind gennem porten til Københavns Slot (se fig. 1, nr. 8), så man straks tilvenstre den højt opragende kongefløj: Dronningens værelser på første sal ind mod gården og kongens i samme etage, men på ydersiden, mod voldgraven. Etagerne ovenover var for den øvrige kongefamilie, hof og gæster. Den femkantede gård dannede stumpede vinkler i overgangene mellem de enkelte led. Videre tilvenstre var den såkaldte drabantfløj (nr. 1), der fortsatte i kirken (nr. 16). Indgangene hertil var gennem to trappetårne, hvoraf det andet, betegnet som nr. 17, har interesse i denne sammenhæng. Det gav adgang dels til kirken og dels til et ret stort lokale tilhøjre for den. Tegningerne fra 1701 har grundplaner af stueetage og første sal. Etagerne ovenover kendes kun fra nogle tværsnit og en eksteriørtegning (fig. 2), der viser kirkefløjen set fra gårdsiden. Originalen har lette pastelfarver. Vinduerne er angivet med en svag blånen. Den følgende undersøgelse går ud på bag denne facade at finde det sted, hvor Frederik III havde sit bibliotek, og berette om dets indretning.<sup>1)</sup>

Da bygningstegningerne ikke siger noget direkte om biblioteket, kan man forsøge at se på, om det kan have efterladt sig et spor i de inventarlistor, man med mellemrum optog over, hvad der fandtes på de kongelige slotte. Desværre er den, der blev nedskrevet i 1666, i kongens egen regeringstid, meget nødtørfvig og nævner intet som helst om bøger eller

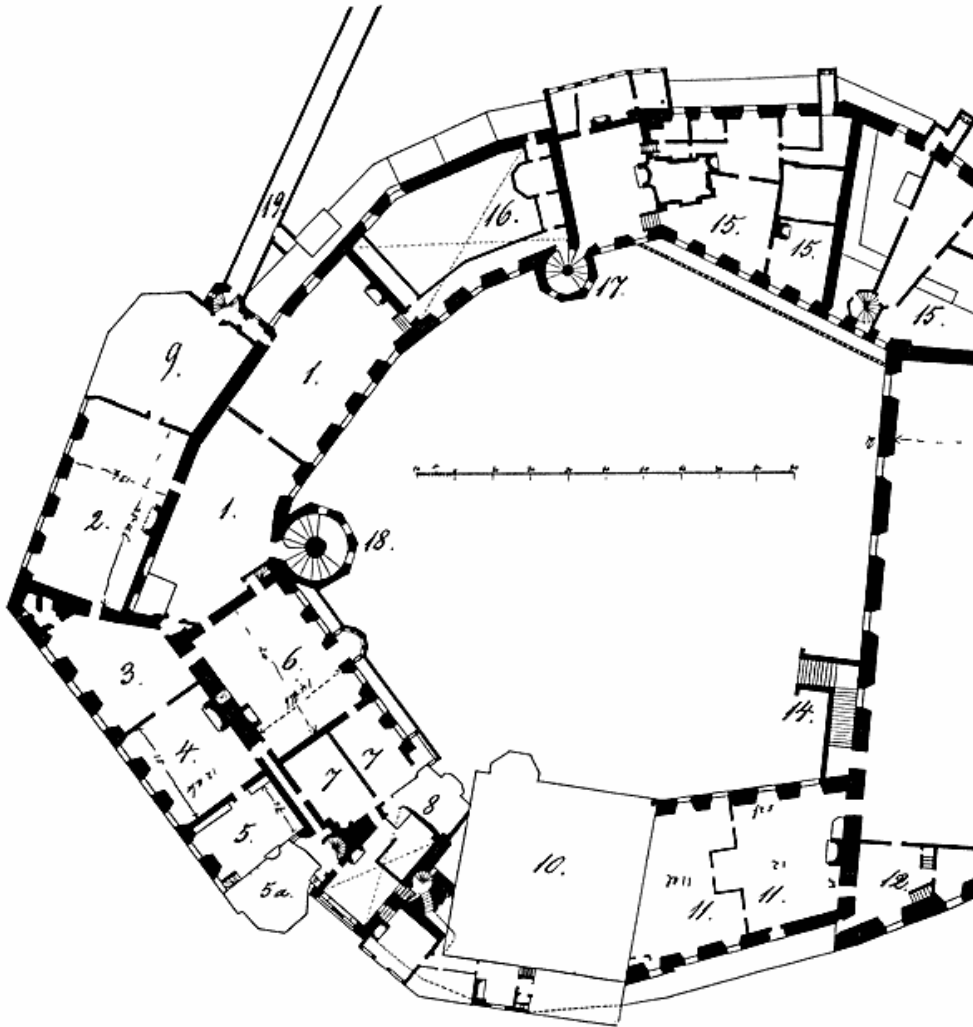


Fig. 1. Udsnit af grundplan af første etage i det gamle Københavns Slot. Indgang gennem nr. 8 til slotsgården, hvor konge- og drabantfløj er tilvenstre. Nr. 16 er kirkerummet med kongens pulpitur. Trappetårn, nr. 17, giver adgang både til kirken og det store rum tilhøjre for den. I det blev meget af slottets inventar oplagret. Oven over dette rum formodes kongens bibliotek at have været. Efter C. Chr. Andersen: Københavns Slot (1902) og den dér brugte nummerfølge.

bibliotek. Den næste er fra 1673, efter at bogsamlingen var flyttet over i den nye gallerisal i det netop færdige hus på tøjhussiden. Dette inventarium er langt fyldigere end det foregående og opremser rum for rum, hvad slotsfogedens folk har mødt på deres gang gennem det labyrintiske slot. Her nævnes landkort,<sup>2)</sup> prospekter, glober, malerier, contrafeyer, skilderi-

rammer, sengesteder med udstyr, gangklæder, sørgetøj, bjerge af tekstiler, fløjl og damask af alle farver, heroldkapper, sølvtrumpeter, faner, hellebar-der, piker, slagsværd, lysestager, guldmageren Borri's instrumenter, hans jernpander og ildrager og meget mere. Noget betegnes som fordærvet eller hullet, andet som brugeligt og „vid magt“. Alt andet end bøger.

Men midt i protokollen ser det ud, som om der skal tændes et lys over det, vi leder efter. Gemt blandt alle disse sager, som kan minde om en teater-garderobe, kommer en lakonisk bemærkning: „I det förige Biblio-tecke kunde wi icge indkomme. Mens berettes at Hindes Droningl: Maj:t hawer selff nøglen“. Desværre hentede man ikke nøglen hos hendes majestæt, kom ikke ind bag døren.

Alligevel er der noget at gå videre på, for hvor var man i bygningen, da dette hændte? De som optog inventarfortegnelsen synes at være kommet fra køkkensiden og er gået over mod herskabsfløjen, da gennemgangens rækkefølge er: Sukkerbageri, oldfrue, rullekammer, vaskehus, bageri, taffeldækker, kjøgemester, pager, pagernes skole, prins Georgs fyrbøder, lakajernes gamle og nye kammer.

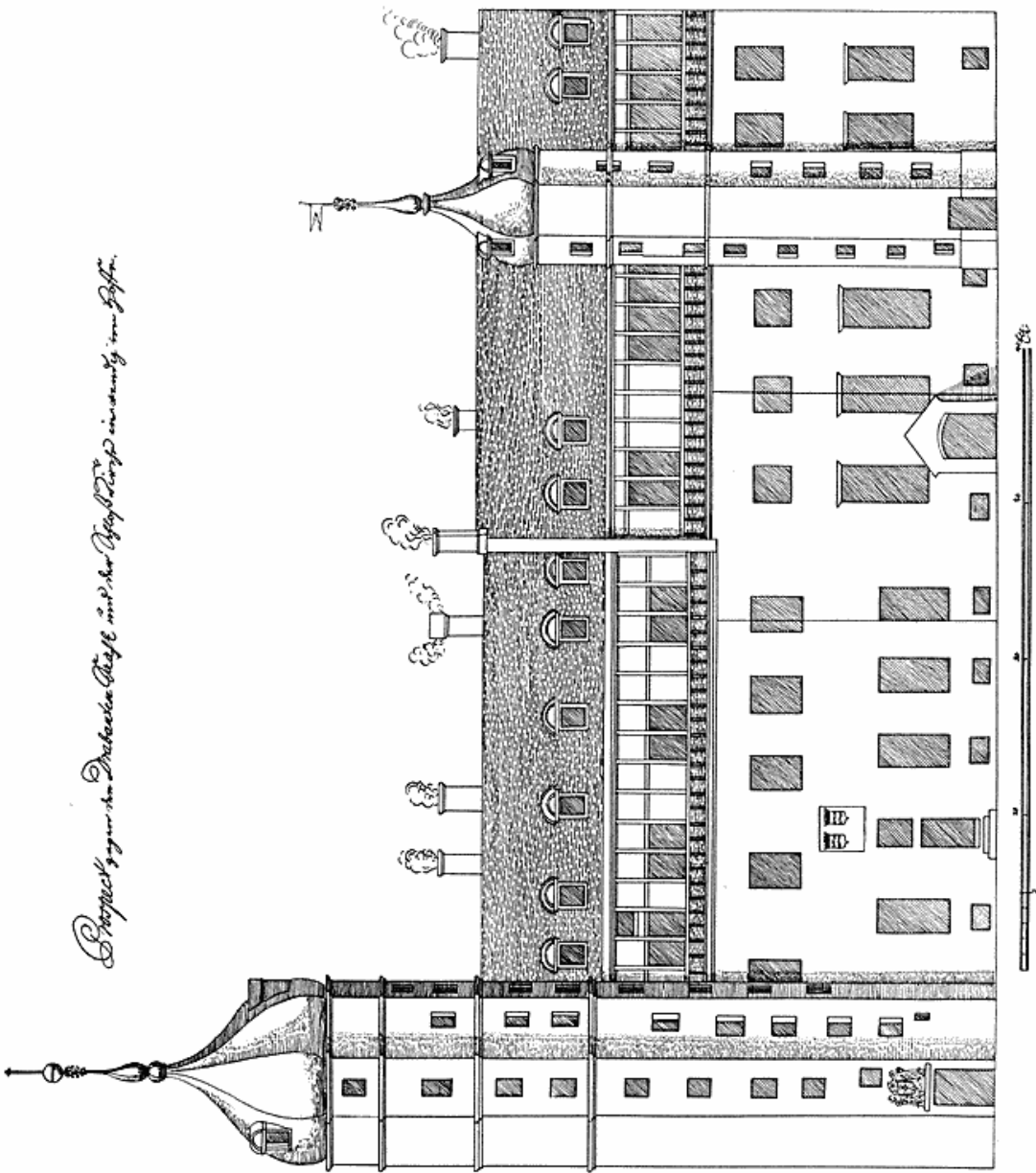
Efter det aflåste forrige bibliotek kom man til „Det Cammer nest Bibliotecket“, „Et andet lidet Camer“ og derpå til prins Georgs forrige gemak, forgemak dertil, „Princes træ mon Villes [o: Tremouilles] Cammer“, hendes sovekammer, gangen sammesteds, det lille køkken, kamme-ret ovenover, „Qvindfolckens Cammer nest hoes“, Peder fyrbøder, „Paa de smaa sorte deris Cammer“ – for at ende i Runddelen. Vandringen gik således fra køkkenregion til det runde tårn i drabantfløjen.

Inventar og rang svarer smukt til hinanden. Indholdet i domestikrum-mene var meget overskueligt, så det var hurtigt at bogsføre. Fra køgeme-ster til herskabsgemakker bruges kun fem sider, men når skriveren når over til de fornemme personer, udpensler han omhyggeligt. Om Griffen-felds sværmeri, den franske fyrstinde Tremouilles værelser får vi grundig besked, bl.a. havde sengeomhænget fire forgyldte træknapper og var af brandgult atlask med grønne blomster. Optegnelserne her kan have taget deres tid, men så længe man var i tjenerfløjen, kunne man nå mange rum i hver omgang. Når der stadig tales om sammesteds og ovenover, om kammeret nest hoes og nestvid, er det fordi inventarskriveren har taget rummene efterhånden som han rykkede frem i bygningen. Noget har vi

---

*På modstående side: Fig. 2. Kirkefløjens facade mod slotsgården. Trappetårnet, der på grundplanen er markeret som nr. 17, giver adgang til kirken og den tilstødende fløj. Nærværende artikel søger at placere Frederik III's bogsamling i øverste etage tilhøjre for dette trappetårn, bag det store femfagsvindue. Efter C. Chr. Andersen: Københavns Slot (1902) på grundlag af en tegning 1707 i Kgl. Bibl.*

*Ansicht gegen die Deutsche Kirche mit der Hauptfront im Vordergrund.*



således fået besked om gennem dette: Bibliotekets relative beliggenhed, i forhold til slottets øvrige rum.

Det befinder sig et sted i kirkesløjen eller tæt op til den. Men da de fleste rum synes at være stopfulde af ting og mennesker, må man søge tilvejs og se, om der ikke ovenpå skulle være et ledigt lokale med plads til en bogsamling på 10.000 bind.<sup>3)</sup> Selv om der savnes en grundplan for øverste etage, viser 1707-tegningerne, at der var en overetage, bygget i bindingsværk og trukket lidt tilbage i forhold til hovedmuren. Trappetårnet betjener alle etager, og af grundplan fremgår, at der fra trappen er to indgange til bygningen, hvilket også må gælde etagen ovenover. Til højre for kirken er formentlig det store lager af tekstiler og mangfoldige andre ting. Over det eller over selve kirken<sup>4)</sup> er der mulighed for at placere de mange bøger. Var biblioteket dér, og i så tilfælde, hvordan var dets beliggenhed i forhold til trappetårnet?

## 2.

Selv om skriveren kunne være kommet indenfor i det aflåste bibliotek, var vi ikke blevet stort klogere, for bøger og reoler var flyttet ud derfra, før nøglen blev afleveret til dronningen. Lykkeligvis har vi dog en chance for at se biblioteket før flytningen, når vi benytter os af det tredje vidnesbyrd fra tiden: Den ovenfor omtalte store fortegnelse over de bøger, som Peder Schumacher kvitterede for i 1663.

Den var på samme tid et inventarium og en pladskatalog. Fordi den var blevet til som et kontrolmiddel og som en hjælp til at finde bøger i et overfyldt lokale, måtte den nødvendigvis have visse antydninger om bøgernes fysiske placering: Hvilken væg, hvilken reol og hvilken hylde stod den efterspurgte bog på? Disse stedsbeskrivelser er meget kortfattede og spredt rundt i protokollen som indgang til den enkelte reol og hylde. I det følgende petit-afsnit bliver de trukket ud af deres naturlige boglige sammenhæng og opregnet i én lang rækkefølge. „Asser“ er den latinske betegnelse for et bræt, en planke og må i denne sammenhæng opfattes som en hylde; derimod er det usikkert efter ordbøgerne, hvad man bedst oversætter „qvadrans“ med, når det drejer sig om et møbel i et bibliotek.<sup>5)</sup> Af sammenhængen fremgår det dog, at ordet her må betegne et helt reolfag med så og så mange hylde. De latinske betegnelser gengives nedenfor med katalogens egne ord; nogle af dem er suppleret fra den nævnte statistik E 4, som til tider har dem fyldigere. Katalogens brug af ablativer angiver bogtitlernes plads på hylden i den og den reol. Forskningsbibliotekar Erik Petersen takkes for venlig bistand overfor de sproglige problemer, der opstod under tydningen.

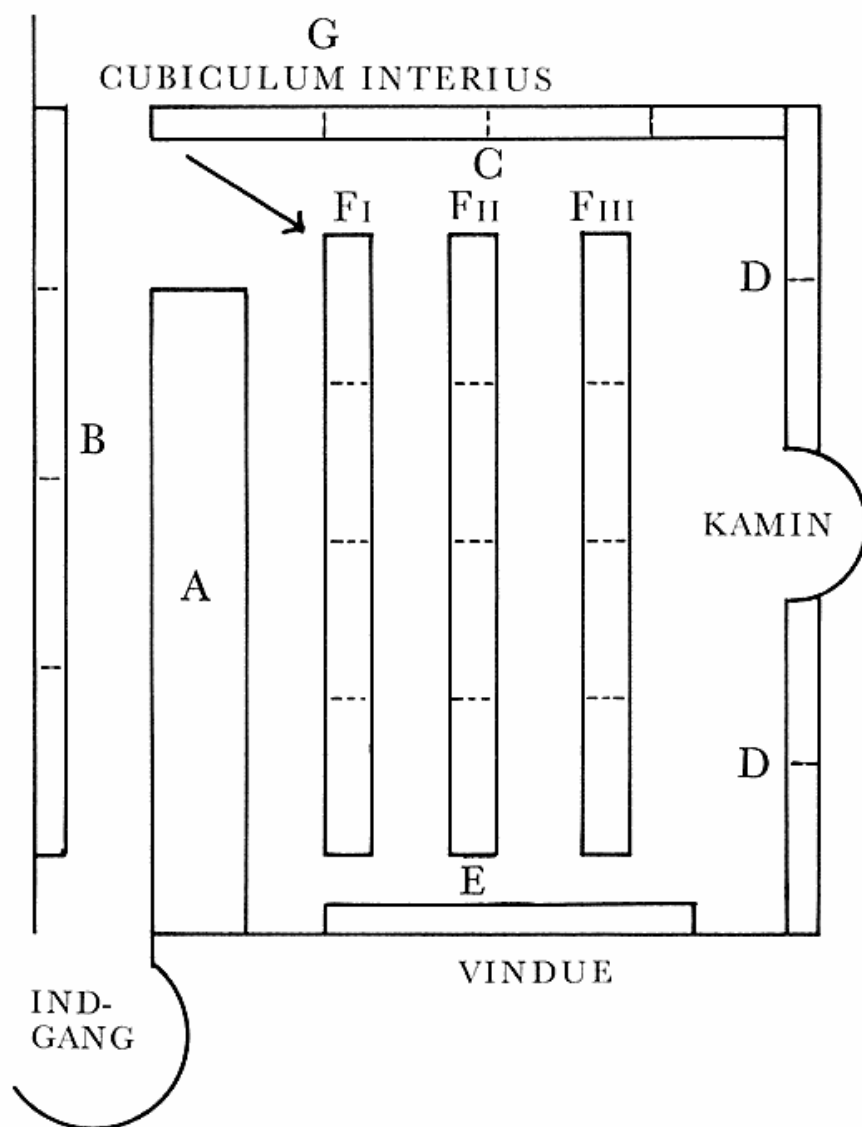


Fig. 3. Skitse til rekonstruktion af Frederik III's bogsal på Københavns Slot. Bogstaverne refererer til de reol-rækker, som er antydet i en pladskatalog fra 1663. De angiver den rute, bibliotekaren fulgte, da han registrerede bøgerne hylde for hylde, idet han tog væggene først og stadig gik til højre.

Denne pladskatalog anfører gennemgående 20-30 titler på hver side, og for at give et vist indtryk af hvor mange bind hver reol rummer har jeg medtaget katalogens sidetal ud for de enkelte kvadranter. I sammendraget er de ikke alle specificeret med tal på hylde (asseres). Det er kun

tilfældet ved den første „contignatio“’s forside og bagside (aversa pars) som eksempel på, at tallene visse steder i rekonstruktionen modsiger hinanden, at de her mod hinanden rygvendte reoler har været uregelmæssige. [F]. For overskuelighedens skyld er tilføjet bogstaverne A–G, som henviser til den tegnede skitse over rummet (fig. 3). Når disse bogstaver ligesom de danske oversættelser er sat i skarpe parenteser er det for at gøre læseren opmærksom på, at hermed har man forladt protokollens faste grund og at fortolkningen er begyndt.

*Reoler og boggrupper i katalog E 6*

|   | <i>side i<br/>katalog</i> |
|---|---------------------------|
| [A]. Bibliothecam ingredienti ad dexteram. Volumina jacent super 10 tabulis.<br>[På højre side, når man går ind i biblioteket. Bindene ligger på 10 borde]: Polyglotta Biblia, Gallica, Plantiniana et Anglica  | 1                         |
| Super assere 11–15 [På hylde 11–15]: Biblia et Explicationes Bibliorum  | 1                         |
| [B]. Supra januam. Assere 1–5 [Over døren på hylde 1–5]: Theologi   | 9                         |
| Ad sinistram januæ quadrante totius sequentis contignationis primo ab infimis forulis incipiendo. Super assere 1–10 [Tilvenstre for døren i hele den flg. opbygnings første reol, begyndende fra det nederste bogskab. På hylde 1–10]: Biblia. Commentatores in Biblia. Theol. didactici. | 15                        |
| Secundo quadrante. Assere 1–10 ab inferioribus incipiendo [I den anden reol, på hylde 1–10, begyndende fra nedden]: Patres græci. De veritate relig. Christ. Hagiographi  | 31                        |
| Quadrante III. Assere 1–5: Patres latini.   |                           |
| Magici scriptores et revelationum   | 46                        |
| Quadrante IV. Assere 1–5: Patres græci et latini. Bibliothecarii.   | 50                        |
| [C]. Super januam interioris cubiculi assere 1–3 [Over døren til det indre værelse hylde 1–3]: Epistolares. Musici forma oblonga in VIII fasciculis   | 54                        |
| A dextra januæ cubiculi interioris [Tilhøjre for døren til det indre værelse] Quadrantes I–IV: Jurisconsulti  | 58                        |
| [D]. Ad sinistram camini [Tilvenstre for kaminen]   |                           |
| Quadrante I assere 1–8: Medici. Chymici. Herbarii.  | 83                        |
| Quadrante II assere 1–10: Medici. Politici.   | 93                        |
| Ad dextram camini [Tilhøjre for kaminen]  |                           |
| Quadrante I super 10 asscribus jacent volumina majora folio 45 [I reol I på 10 hylder ligger 45 storfolianter]  | 108                       |
| Assere 11–16: Mathematici. Geographici.   | 109                       |
| Quadrante II jacent super 10 asscribus Vol: folio 47: Atlantes.   | 119                       |
| Assere 11–15: Mathematici.  | 120                       |
| [E]. Sub fenestra assere 1–3 [Under vinduet på hylde 1–3]: Theologici. Rabbiniçi et lexicographi.   | 128                       |



|      |   |     |
|------|---|-----|
| [F]. | Contignatione prima, initio facto a janua interioris cubiculi [I den første hyldeopbygning, når man begynder fra døren til det indre værelse] |     |
|      | Qvadrante I assere 1-6. Ordine continuo per duos qvadrantes [I fortsat rækkefølge over to reoler]: Concilia et historia ecclesiastica.        | 132 |
|      | Qvadrante II assere 2-6: Concilia et historia ecclesiastica.  | 140 |
|      | Qvadrante III assere 1-6: Historia profana.   | 145 |
|      | Qvadrante IV assere 1-10: Historia profana.   | 157 |
|      | Aversa parte [På den modsatte side]   |     |
|      | Qvadrante I assere 1-11: Philologici.   |     |
|      | Auctores Græci et Latini Veteres.   | 171 |
|      | Qvadrante II assere 1-11: Philologici.  | 184 |
|      | Qvadrante III assere 1-11: Lexicographi Græci, Latini. Grammatici.  | 198 |
|      | Qvadrante IV assere 1-10: Poetae Græci, Latini veteres. Facetiar. et satyr. scriptores  | 209 |
|      | Contignatione II  |     |
|      | Qvadrante I-IV: Miscellanei. Ethici.  |     |
|      | Vitæ illustrium virorum. Hieroglyph. et Emblematum scriptores. Poetae recentiores. Philosophici.  | 221 |
|      | Aversa parte  |     |
|      | Qvadrante I-IV: Libri Gallici. Libri Anglici.   | 259 |
|      | Contignatione III   |     |
|      | Qvadrante I-IV: Libri Hispanici. Libri Italici.   | 307 |
|      | Aversa parte  |     |
|      | Qvadrante I assere 1-12: Germanici.   |     |
|      | Theologici.   | 368 |
|      | Qvadrante II assere 1-7: Germanici.   |     |
|      | Historici.  | 382 |
|      | Qvadrante III assere 1-11: Germanici.   |     |
|      | Miscellanei.  | 391 |
|      | Qvadrante IV assere 1-8: Danici ut et quidam Germanici-suedici, Islandici.  | 405 |
| [G]. | In interiore cubiculo supra januam [I det indre værelse over døren]   |     |
|      | Qvadrante I assere 1-2: Libri Belgici   | 416 |
|      | Qvadrante II assere 1-2: Libri Belgici  | 418 |
|      | Contignatione sequenti supra capsam jacent [I den følgende reol over skabet ligger]   |     |
|      | Qvadrante I assere 1: [Billedværker og grafiske blade]  | 420 |
|      | Qvadrante II ad sinistram januæ assere 6-10: [I anden reol til venstre for døren på hylde 6-10]: Fasciculi.                                   | 424 |

Ser man tilbage over denne opsummering og leder efter arkitektoniske holdepunkter, finder man kun få. Der er tale om et stort rum og et dertil knyttet mindre, der betegnes som cubiculum interius. Det nævnes to

steder, både i begyndelsen og slutningen, så man kunne fristes til at antage, at der var to. Men første gang, under [C], henviser beskrivelsen til dets væg ind mod den store sal, altså dets yderside. Anden gang, under [G], er man inde i det: *in interiore cubiculo*.

I selve salen er der følgende holdepunkter: 1°, en reolrække til venstre for indgangsdøren [B], 2°, en til højre for indgangen til det indre værelse [C]. Begge disse er hver i fire led, quadrantes I–IV. 3°, en kamin med to reoler på hver side [D], og 4°, tre hylder under vinduet, *sub fenestra* (E). Tør man opfatte disse som salens vægge, skimtes et rum, der foruden ydermur med et vinduesparti har tre nogenlunde lige lange sider. 5°, de øvrige møbler har næppe stået ind til væg, da det ville have været spild af kostbar reolplads ikke at lade de ti borde ved indgangen [A] stå frit på gulvet. Den store opbygning, kaldet *contignatio* I, II og III, [F] har i alle tre led en bagside (*aversa pars*), som også rummer bøger. Det kan kun forklares ved at de tre reolrækker var tilgængelige fra begge sider. De har stået frit ud i salen.

Denne rekonstruktion kan bekræftes ved at efterse statistikken E 4 i bibliotekets arkiv: *Enumeratio librorum Bibliothecæ Frederici Tertii*, en optælling der når til 9.899 bind. Der siges om *contignatio* I–III, at den går mellem indervæg og vindue. Begynder man fra det indre værelse, ser man de bøger som står „i den første af de tre dobbeltreoler, der er opbygget fritstående midt på rummets gulv“: *In trium contabulationum (quæ liberæ medio cubiculi pavimento fabricatæ sunt) prima ...*

## 3.

Er det nu muligt at gå ud fra disse fem holdepunkter og finde en lokalitet i det vidtstrakte slot, hvor man med rimelighed kan anbringe disse møbler? D.v.s. hvor lå kongens bibliotek, før det blev flyttet over i den nye bygning? Inventarskriverens bemærkning om „det förige Bibliotecke“ faldt, da han fra tjenerskabet gik over mod herskabsfløjen. Her var gennem kirkens pulpitur en naturlig passage. Omvendt kunne kongen fra sine gemakker gennem drabantsal gå samme vej over til sin stol i kirken. Hvis han, den store læser, ville videre til sin bogsamling, var han ikke langt derfra, hvis vi tør stole på skriverens ord.

Mellem kirke og bibliotek har der altid været en nær forbindelse, og så sent som i 1654 havde man anbragt universitetsbiblioteket i København på loftet over Trinitatis kirke. For en epoke, der ikke følte nogen modsætning mellem tro og videnskab, var dette en naturlig sag. Det havde været rimeligt, om kongen havde gjort som professorerne og anbragt sine bøger over slotskapellet. Derfor faldt det mig mest naturligt først at følge trap-

pen op og gå ind over kirken og dér gøre forsøg på at anbringe de reoler og borde, der blev udtrukket af revisions-protokollen. Kirkerummets omrids og længde frembød ingen hindring, og heller ikke kaminen. Men protokolens højre- og venstreangivelser var ubøjelige kendsgerninger, og dens bemærkning (under F) om, at gennemgangen af den første store fritstående reol (*contignatio prima*) begyndte fra døren ind til det indre værelse blev fatal for dette forsøg. Revision af en bogreol begynder fra venstre, men her måtte den så være taget fra højre.

Med skuffelse måtte da dette forsøg opgives. Men det trappetårn, vi gik ud fra, gav jo også adgang til et rum tilhøjre for kirken. Det ses ligeledes på grundplanen for etagen nedenunder og har dér målene  $22 \times 28$  sjællandske alen (ca.  $14 \times 17$  m). Da den øvre etage er trukket noget ind fra ydermur, må tværvæggene reduceres tilsvarende. Hvor meget, kan ikke fastslås, men tør man ikke regne med, at den øvre sal bliver nogenlunde kvadratisk? Det stemmer også med, at den anvendte reol-beskrivelse talte om, at de tre sider havde hver sin vægreol à fire fag (*quadrantes*) plus dør eller kamin. Bibliotekaren der beskrev biblioteket gik så ind langs den mur, der var fælles med kirkefløjen. Dé stod de fire reoler tilvenstre for indgangen [B]. Det indre *cubiculum* tages til sidst. I stedet for at gå dérind fulgte bibliotekaren dets ydre væg [C], drejede igen tilhøjre forbi kamin [D] og op til vindue, hvor de tre reolhylder [E] var. Hans gennemgang var konsekvent: væggene først, idet han stadig svingede tilhøjre.

Den fjerde væg, dér hvor vinduet var, synes påfaldende dårligt udnyttet. Men det kan måske forklares ved den store reol-opbygning, *contignatio I-III* [F]. Disse dobbeltreoler havde hver to gange fire fag, *quadrantes*, og må have udfyldt det store tomme gulv, når de blev sat vinkelret på vinduessiden. Derfor kun tre vindueshylder under karmen, én ud for hver reolgade. Som skitsen viser, bliver det nu naturligt at indlede revision af *contignatio*-komplekset ved, at man „begynder fra døren til det indre værelse“: *Initio facto a janua interioris cubiculi*.

Også her kan man foretage en kontrol ved hjælp af optællingen i arkivets E 4, hvor det siges, at revisionsholdet ved hveranden reolrække begynder med de hylder, som er nærmest vinduerne: *incipiendo a forulis qui sunt fenestris proximi*. Den sidste reolrække var den, der var nærmest kaminen: *proxime caminum incipiendo a sinistris*. Også de fritstående reoler kan naturligt læses fra venstre efterhånden som man går dem rundt.

I det nuværende Kongelige Bibliotek er bevaret et stort rektangulært panel (nu ophængt på muren i den såkaldte galejkælder i bygningens nordlige hjørne). Denne træplade er i ét stykke (muligvis skåret af pom-

mersk fyr) og måler 297 × 68 cm. Med rammer, der er lagt udenpå, er den opdelt i tre fyldinger, som hver er dekoreret med en grisaillemalet, tungt-hængende guirlande med granatæble, rose og æbler mellem løv og bær, som står hvidligt mod det lysebrune træ. Rammerne bærer endnu spor af forgyldning. På en vedhængt seddel har kustode Harald Mortensen, der siden 1905 var knyttet til biblioteket, altså før den sidste flytning, noteret: „Sidestykke af en Vægreal med Dekorationer fra det gamle Kgl. Bibliotek. Real og Dekoration er fra Kong Frederik III's Tid og blev fremdraget ved Flytningen i Aaret 1906. H. Mortensen.“

Hvis man tør bygge på denne oplysning, at stykket er fra Frederik III's levetid, fra det gamle slot, får man her et begreb om, hvordan en realgavl i det her beskrevne bogrum har set ud. Det store panel har været velegnet til at dække de enkelte hylders ophængning og eventuelle afvigelser i deres højder. Kun forekommer det alt for bredt som endestykke til en enkelt real; men dets bredde bliver forklarlig, hvis man antager, at der har været gavle på de tre fritstående dobbeltreoler og at panelet var én af disse gavle. Bredden af panelet har da svaret til to reolers sammenlagte dybde.

## 4-

Denne hypotetiske opstilling af reoler i et ikke længere eksisterende rum bygger på forholdsvis få kendsgerninger, på spinkle stedsbetegnelser i en pladskatalog med en statistik, og på den antagelse, at bibliotekaren havde været konsekvent: At han orienterede sig ud fra indgangen, gik lige på og først færdiggjorde samtlige vægreoler, idet han gik højre om. Derpå resten. Nu er der heldigvis bøger i reolerne, og man kan foretage en kontraprøve ved at spørge: Finder bøgerne på denne måde en tilfældig fordeling i salen? Vil deres indre orden komme til sin ret indenfor den her opbyggede ramme?

Endnu i 1600-tallet var teologi videnskabernes dronning, og enhver sømmelig bibliotekar begyndte sin katalog med Guds egne ord, som de stod i den hellige skrift. Den katalog som dækker Kgl. Bibl.s bogbestand op til 1950 registrerede som første værk i første bind den bibel, der havde teksten trykt på flere sprog, den spanske polyglotbibel. På samme måde lå på de 10 borde, straks ved indgangen til højre, folianterne med 1600-tallets polyglotter, dem fra Paris, London og Antwerpen. Måske var bordene skrå og har mindet om de bogdiske, man kender fra ældre biblioteksinteriører, hvor bøgerne blev læst på deres faste plads. Fortegnelsen opfører ialt 25 bind, så der må have ligget mindst to bind på hvert bord. Da det var de samme eksemplarer, som endnu står på Kgl. Bibl. blandt storfolianterne, kan man efterprøve hvor tungt det er at løfte en sådan blok fra dens

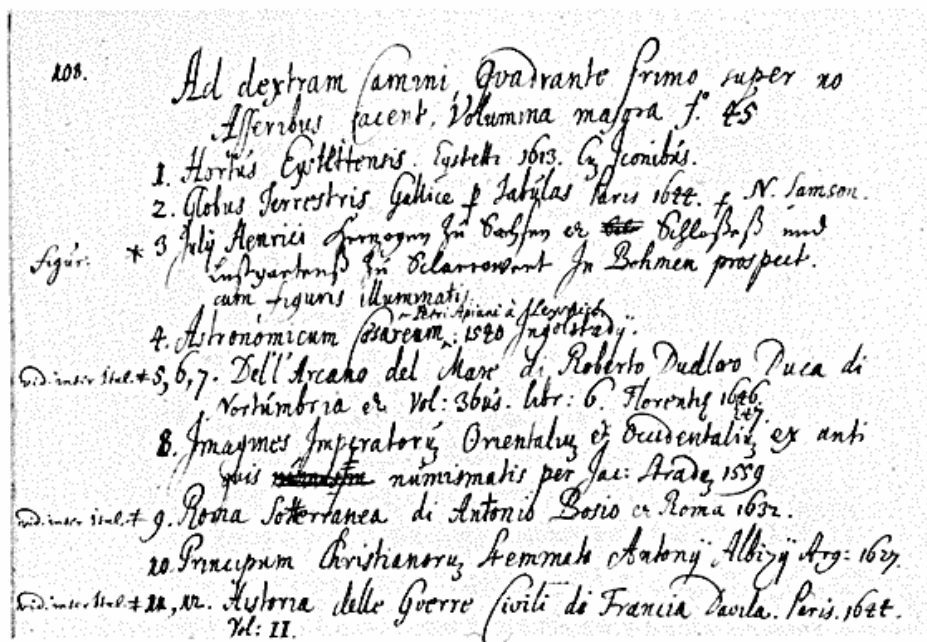


Fig. 4. Øverste del af side 108 i 1663-katalogen. Foroven den latinske tekst, der fortæller at man nu er tilhøjre for kaminen, og at der på de 10 hylder ligger (jacent) 45 storfolianter, som derpå anføres i nummerorden. Formindsket udsnit af kat. i Kgl. Bibl.s arkiv, E6.

gulvhyldede og op i læsehøjde. Så forstår man, hvor fornuftigt kongens bibliotekar dengang havde anbragt dem: Liggende på borde, lige til at åbne og læse i.

Umiddelbart efter nævner pladskatalogen fem hylder. Når der er 5 hylder og 10 borde, tyder det på, at bordene har vendt hver sin vej og haft de fem hylder hen langs midten, fortrinsvis med mindre formater; som venteligt forklaringer til de store tekstbind på bordene nedenunder: „Explicationes Bibliorum“ kaldes kategorien. På den modsatte væg, ind mod kirkesøj, stod den øvrige teologi, herunder latinske værker af danske teologer. På indervæggen [C] førtes faget videre over kanonisk ret til en stor juridisk samling: Romerret, nyere ret, lovsamlinger fra mange lande, folkeret, juridiske opslagsværker og håndbøger. Jurisconsulti er katalogens betegnelse for reolernes indhold.

Det anføres et par gange i registranten, at opregningen af bøgerne begynder fra de nederste hylder, ab inferioribus incipiendo. Selv om det ikke var blevet sagt direkte, fremgår det af hyldelisterne, at hvert reolfag begynder fra neden med de store formater og ender i højden med de små: Folio, kvarto, oktavo og duodez, oftest anført med et tal. Som indledning

til hvert afsnit optælles, hvor mange bind der er af hvert format, hvorpå gennemgangen finder sted titel for titel. De fire formatrækker løber over eller ved siden af hinanden. Reolerne i dette bibliotek har således ikke været stort anderledes at se på end dem i det nuværende kongeliges ældre samling. Man begynder nedefra, det tungeste i bunden.

Mens anden væg rummede jus, er man med den tredje [D] nået til det tredje store fakultet, lægevidenskab, som stod til venstre for kaminen. Grundplanen for etagen nedenunder bekræfter, at en kamin sprang frem fra denne mur. Facadeopstalten viser ligeledes, at skorstenen gik op på dette sted. Det var salens varmeste sted. Vesalius og Bartholin og talrige andre af hjemmets lægebøger stod her, var gode at have ved hånden, når nogen blev syge på slottet. Her var også Libri politici, tidens politiske debat var rigt repræsenteret med Machiavelli, Bodin, Grotius, Hobbes, Salmasius og Milton og stod her til rådighed for fyrsten og hans embedsmænd.

Til højre for kaminen steg hyldernes tal pludseligt til 15 og 16. De andre reoler havde ikke tilnærmelsesvis så mange, så højt kan rummet da ikke blive på dette ene sted? Forklaringen er, at man her – ligesom henne ved indgangen – lod bøgerne ligge fladt i reolen. Om de 10 nederste hylder siges, at „super 10 asscribus jacent volumina majora“, og derpå opremses atlas af Blaeu, Ortelius, Braunius, Mercator, søkort, billedværker om Rom, slotte i Sachsen, underfulde dyr i Brasilien, fyrstelig heraldik. I katalogen tilføjer en yngre hånd i margin ud for titlerne: „fig.“ eller „illum.“ Disse foliohylder krævede ringe plads i højden, bøgerne havde bedre af at ligge ned, og – som polyglotbiblerne – var de lettere at gå til.

De andre formater stod på assere 11–16 i de øvre regioner. Disse bøger rubriceres som Mathematici; de handler om naturvidenskab, arkitektur, militærvæsen, skibsbygning og befæstningskunst – alle de fag, der blev opfattet som anvendt matematik.

Mon ikke denne væg har været det mest tiltrækkende læsested for bibliotekets benyttere? Politiske og tekniske håndbøger at slå op i, pragtværker at blade i, varme fra kaminen, og det vigtigste: Et vindue bagved. Lyset kom fra slottets gårdside, og da man var højt tilvejs i bygningen, faldt det kraftigt ind. Men da vinduet vendte mod nord, var der ingen fare for, at solens stråler kunne nå ind og blegne de fornemme tavleværker og illuminerede atlas.

Pladskatalogen fortæller, at vi nu når frem til en ydermur, til tre hylder under vinduet, sub fenestra [E]. Slotsgård-facaden, tegnet i 1707 (fig. 2) viser ét stort vindue opdelt i fem fag. Men om det så sådan ud i 1663, aner vi ikke. Betegnelsen fenestra i ental dækker meget godt et vindue af denne

art. Det sikre er, at det nævnes her, at der under det er anbragt hylder: 1663-katalog nævner tre, de to som meget brede, da de rummer henholdsvis 78 og 92 foliantbind, tilmed alle af teologisk indhold. Enumeratio, E 4, taler derimod om fire lavere hylder og fire øvre, hvilket for så vidt passer bedre til så mange folianter.

Når bibliotekaren kom ud fra det indre værelse, havde han for sig den store contignatio I–III [F]. Han begyndte sin revision med at gå op mod vinduesvæg, derpå over på den anden side (*aversa pars*), reolgade op og ned for at ende på kaminsiden. Først ekspederede han litteraturen på de gamle sprog. De nye nåede han, når han ved vinduet begyndte i anden reolgade. På den ene langside stod *Libri Gallici*, på den anden *Hispanici* og *Italici*. I ét blik kunne man således overskue, hvad bogsamlingen ejede indenfor de romanske fagområder, i allerbredeste forstand, thi en fransk oversættelse af Ovids *Metamorfoser* var f.eks. nabo til *Montaignes essays*. Det var så som så med systemets findeling.

Sproget bestemte bogens plads. På contignatio's yderside stod i tre kvadranter alt, hvad biblioteket ejede af tysksprogede bøger, mens den fjerde rummede dem på dansk, svensk og islandsk. Indenfor disse sprog var her igen alle fag repræsenteret: teologi og skønlitteratur, arkitektur og militærvæsen, samt – ikke mindst – historie og topografi, bl.a. de 19 folianter med Merians beskrivelser af de tyske stater, f.eks. Sachsen og Braunschweig-Lüneburg, hvortil man havde mange slægtskabsforbindelser. Her kunne den tyskdannede konge sidde og tage de store værker til sig fra begge sider – og tilmed se over på bibliotekets smukkeste parti, kaminen med reoler på hver side.

I bibliotekets andet rum, det indre værelse, har det ikke været mig muligt at antyde en blot rimelig placering af de dér anførte reoler og skab (*capsa*). Forslag dertil vil være velkomne. Her er hollandsk litteratur (*Libri Belgici*) og en stor samling fascikler, der betegnes som *Panegyrici*, *Neederlandsche Tractajen*, *Traittées theologiques* m.m. Fasciklen med „*Carmina diversis lingvis*“ er f.eks. på 43 numre. I skabet eller oven på det ligger 73 kunstbøger og samlinger af grafiske blade. Der er mytologiske scener, hyrder og hyrdinder, *hommes illustres*, antike monumenter, *Callot's Misères et malheures de la guerre* (1633). Men da mange er uden titelblade, har de været vanskelige at registrere og betegnes derfor ofte som: En tynd liden bog, i blått papir med kobberstykker, en stor tynd bog eller lignende.

Enhver bibliotekar har et sted, hvor ting hober sig op, hvor hans dårlige samvittighed bor. Der er noget foreløbigt over disse bundter af småtryk og notater til de grafiske blade, der tyder på at man er i bibliotekarens

arbejdsrum. Til et sådant hører også et håndbibliotek. Det stod lige udenfor, i den store sal. Ved døren var, lige midt i teologien, anbragt en lille enklave med bogfortegnelser og trykte kataloger fra udenlandske forlag og biblioteker: Escorial, Leiden, Bodleian, Heidelberg, Rom, indekserne over forbudte bøger, Conrings lovprisning af biblioteket i Wolfenbüttel,<sup>6)</sup> salgslister fra de tyske bogmesser, også fra Janssons henne fra Børsen. De stod mest på fjerde og femte hylde fra neden, således i øjenhøjde og lette at gribe og slå op i, når nye indkøb skulle forberedes.

I etagen nedenunder var en kamin i en lille udbygning. Hvis den har været ført op, fremkom her et rum, et cubiculum, som også kunne benyttes om vinteren. Er det for dristigt at sætte bibliotekaren herind, indenfor et vindue, der vendte mod tøjhus og stalde – ligesom kongen kunne sidde i den større sals modsatte hjørne, også ved en kamin, se ned i slotsgården og få dagslyset ind over sin bog?

Dette tætpakkede rum har næppe været nogen fryd for øjet, hverken overskueligt eller med smukke enkeltheder – bortset fra de hvide eller brune bogrygge. Da Gudmund Boesen<sup>7)</sup> havde gennemgået inventaret på de kongelige slotte i slutningen af 1600-tallet, fremhævede han netop, at de værdifulde og mere moderne møbler fra den tid fortrinsvis fandtes på Rosenborg og Frederiksborg, mens Københavns Slot var langt mere spartansk udstyret. Trods de mange tekstiler i lageret nedenunder var der sjældent tæpper på gulvene eller gardiner for vinduerne. Selvom reolerne i nogen grad har virket som isolerende vægbeklædning, har der været træk og kulde i denne sal: Bøger som isklumper, mens strålevarmen fra kaminen brændte en hedt på den ene side og ikke nåede at varme længere ud. Dunkelt må der have været mellem reolerne i den mørke årstid. Hvis man tør stole på, at det nævnte panel har stået her som reolgavl, er det tegn på, at man har søgt at lysne det mørke interiør ved at lade træværket stå i dets oprindelige gullige farvetone og ved at male guirlanderne i hvidt.

I den kolde tid har kongen formentlig ladet ønskede bøger bringe ned til sine gemakker i kongefløjen. Men om sommeren var her lyst og lunt nok til at sidde og lade blikket gå hen over bogryggene eller til at blade i de store tavleværker. Med sine omtrent 10.000 bind var salen allerede i 1663 overfyldt. Den var aldeles uden smukke perspektiver i barokkens ånd, uden vue'er over lange prægtige bogrækker. Det kan ikke undre, at kongens store ønske blev at rejse et helt nyt hus og dér indrette den storslåede gallerisal, hvor lyset faldt ind fra begge sider. Den stod først færdig tre år efter hans død. Men indtil da stod bøgerne trygt og tæt i den gamle sal.

Denne rekonstruktion hviler på et begrænset antal fakta; de er med



hensigt fremlagt ret udførligt, således at man ved, hvor kendsgerningerne hører op og fortolkningen begynder. Undersøgelsen står stadig åben.<sup>8)</sup> Mit håb er, at en arkitekt kan læse andet og mere ud af de resterende tegninger eller at arkivforskere en dag finder dokumenter, der afkræfter eller bekræfter det foregående. Fornøjelsen ved at foretage en undersøgelse af denne art er også at tænke på, hvad andre får ud af materialet.

## NOTER

(1) Fr. Schiøtt: Kong Frederik III's Biblioteks- og Kunstammerbygning (i *Architekten X*, 1908) gennemgår de byggeplaner, man havde på Frederik III's tid, til at skaffe kongens bogsamling nye lokaler. På afhandlingens anden side gengives (fra NKS 371<sup>e</sup>, 2<sup>o</sup>, nr. 10) opstalter og grundplan til en bibliotekssal, der indgår i en bestående bygning, som det ikke har været muligt at lokalisere. Selvom den både har en rotunde, et trappetårn og tilslutning til tværfloje, kan den ikke placeres i de kendte grundplaner til Københavns Slot. Giver således intet fingerpeg om, hvor Frederik III's bibliotek stod. – (2) Udfra dette 1673-inventarium kan man få et vist indtryk af salen med landkort. De hang på væggene „Udi Borgestuen och de tilhørende Cammere“. Inventariet anfører på fire sider 38 prospekter og landkort over danske, holstenske, norske og svenske lokaliteter samt fra andre steder i „Christenheden“, Afrika, Ostindien og den ny verden. Man kommer – i øvrigt sans *comparaison* – til at tænke på tilsvarende sale med malede kort og prospekter i Vatikanet eller Palazzo Vecchio i Firenze. – (3) Ifølge den statistik som findes i Kgl. Bibls arkiv som E 4 var det nøjagtige tal 9.899 bind. Scavenius' bøger indgik først senere. Se slutning af 2. afsnit i nærværende artikel. – (4) H. C. Bering Liisberg: Kunstammeret, dets Stiftelse og ældste Historie, Kbh. 1897, mener, at Frederik III's bogsamling var anbragt over slotskirken. Peder Schumacher, siger forf. p. 99, arbejdede „højt oppe i den lyse, lette og moderne Overbygning, hvor Biblioteket havde faaet sin Plads over Kirken ved Siden af Kunstammerets øverste Værelser“. P. 18 henvises til Johan Hopners latinske hyldestdigt til Schumacher, hvor der tales om den plet, som kongen „højt oppe i sit Palads“ havde indviet til muserne. – (5) Ordet kvadrans brugtes endnu i forbindelse med den senere biblioteksbygning, bl.a. ved revisionen efter bibliotekar B. Møllmanns død 1778. Meddelelse fra Palle Birkelund. – (6) Hermann Conring: *De Bibliotheca Augusta, quæ est in arce Wolfenbuttelensi, Epistola ...* (Helmstedt 1661) findes i det nuværende Kgl. Bibl. med håndskreven dedikation fra forf. til Frederik III. – (7) I festskrift „Til Knud Fabricius 13. August 1945“. Kbh. 1945. – (8) Fr. Rostgaard (1671–1745) har i et manuskript gjort nogle spredte optegnelser om kongens bibliotek i 1660'erne og 70'erne (Rostg. 212, 4<sup>o</sup>, p. 7). Her nævner han, at dette bl.a. bestod af Gersdorfs bogsamling, som Frederik III erhvervede og som oprindeligt var anbragt på slottet i den etage, hvor den calviniske kirke senere var: *posita erat ab initio in arcis tabulato eo ubi Templum calvinianum fuit postea*. Da den senere Christian V i 1667 ægtede den reformerte prinsesse Charlotte Amalie af Hessen-Kassel, måtte man gå ind på, at den kommende dronning skulle have fri religionsudøvelse for sig og sit personlige hof. Før et calvinisk kirkerum blev indrettet i slottets stueetage, brugte